

Recensies

C. Douxchamps-Lefèvre en Ph. Godding, *Enquêtes par turbe du Conseil de Namur (1496-1630)* (Coutumes de Namur et de Philippeville IV; Brussel: Ministerie van justitie, 1972, xxi + 343 blz., BF 400.-).

In de Verzameling der oude costumen van België, van de Koninklijke Commissie voor de uitgave der oude wetten en verordeningen van België, verschenen reeds drie delen voor het graafschap Namen: de tekst van de gehomologeerde costumen van Namen en Philippeville en een groot aantal bijlagen evenals twee verzamelingen van rechtspraak uit de vijftiende eeuw, met een inleiding van J. Grandgagnage (2 dln; Brussel, 1869-1870) en een Naams formulierboek uit de veertiende eeuw, verzorgd door L. Genicot en J. Balon (Brussel, 1955). Thans wordt deze reeks aangevuld met de uitgave van 198 'enquêtes par turbe' van de Raad van Namen uit de periode 1496 tot 1630. Mevrouw C. Douxchamps heeft deze teksten ontdekt bij het inventariseren van het archief van de raad namelijk de *Inventaire analytique des Enquêtes judiciaires du Conseil de Namur* (2 dln; Brussel, 1966-1967).

Sedert de late middeleeuwen bestond het gebruik in een aantal rechtbanken om, ter gelegenheid van processen, nadere inlichtingen in te winnen over het bestaan, de betekenis en de draagwijdte van regels van het gewoonterecht, door middel van een getuigenverhoor. Hiertoe werd een beroep gedaan op een aantal getuigen (turbe) die de rechtshorigen van de plaats vertegenwoordigden. In de Naamse verhoren varieert het aantal leden van de turbe van zes (nrs 169,175,186) of zeven (nrs 26, 28, 34, 35, 39, 40, 188,190, 192, 193) tot zeventien (nr. 7). Bij uitzondering heeft men genoeg genomen met vier getuigen betreffende de gebruikelijke wijze van handelen van de griffiers bij de registratie van de overeenkomsten (nr. 73), met vijf betreffende de afwezigheid van plaatsvervulling in de zijlijn in de Leuvense costume (nr. 181) en betreffende de noodzakelijkheid van 'relief' voor de erfgenamen in het gewoonterecht van Namen (nr. 196). In de meeste gevallen bedraagt het aantal getuigen negen, tien, elf of twaalf. Hierbij is dus niet altijd voldaan aan de regel, zoals hij door W. van der Tanerijen aan het eind van de vijftiende eeuw werd geformuleerd, dat in een turbe tenminste tien getuigen eenparig dezelfde stelling moesten verdedigen om een afdoend bewijs te leveren. Zie E. J. Strubbe, ed., *Boec van der loopender practijken der Raidtcameren van Brabant*, II (Brussel, 1952) 180.

In de inleiding wordt het belang van de 'enquêtes par turbe' toegelicht. De auteurs hebben meer gevallen gevonden van vóór 1564, jaar van de homologatie van de Naamse costume, dan van de latere tijd. Na de homologatie rezen nog problemen in verband met de interpretatie van de regels van het Naamse gewoonterecht, maar het bewijs van het bestaan van de costumiere bepalingen diende meestal door partijen niet meer te worden geleverd, tenzij over punten die niet in de gehomologeerde tekst voorkwamen. Ter staving van hun verklaring beriepen de getuigen zich soms op de handboeken (manuels) van griffiers of op 'records de coutumes', veelal op de algemene bekendheid of op hun persoonlijke ondervinding.

Slechts weinig getuigen werden opgeroepen wegens hun gevorderde leeftijd, de meeste op grond van hun juridische en rechterlijke onderlegdheid. Het zou verkeerd zijn te menen dat onder de 'juristen' veel academisch geschoolden voorkomen. Het zijn meestal praktizijnen: burgemeesters, schepenen, provoosten, meiers, procureurs, notarissen, griffiers enz. Over het beroep van de getuigen worden precieze inlichtingen bezorgd door de auteurs (xiii-xvii).

De meeste verhoren hebben betrekking op de generale costume van stad, land en graafschap Namen, zelfs na de homologatie ervan in 1564. De auteurs menen, vermoedelijk terecht, dat de behoefte aan voorlichting over de costume van het land mede veroorzaakt werd door de relatieve onbekendheid ermee van de leden van de Raad, die afkomstig waren uit andere gewesten. De traditionele voorzichtigheid van juristen is op zichzelf geen voldoende verklaring.

De behandelde onderwerpen waren vooral van privaatrechtelijke aard, in de moderne zin van het woord. Bovendien hadden de meeste verhoren betrekking op onroerende goederen en onroerende zakelijke rechten. De bondigheid van de samenvatting van de besproken juridische vragen (inleiding, xviii-xx) wordt ruimschoots goedge maakt door het systematisch overzicht van de juridische onderwerpen (table systématique des matières, 337-340) en vooral door de uitvoerige index van de rechtstermen met verwijzing naar de nummers van de verhoren (index des termes juridiques, 325-335). De historici en topografen zullen hun gading vinden in de zeer verzorgde en gedetailleerde index van persoons- en plaatsnamen (index onomastique, 265-324).

De tekst van de 'enquêtes par turbe' (5-262) is uitgegeven met inachtneming van de gebruikelijke voorschriften. De verhoren zijn afgedrukt in chronologische volgorde. Telkens gaan de datum, de vindplaats in het archief van de Raad van Namen en een korte samenvatting van de rechtsregel aan de tekst van de 'enquête' vooraf.

Deze voortreffelijke bijdrage tot de kennis van het Naamse costumiere recht is te danken aan de samenwerking tussen een archivaris, mevrouw C. Douxchamps en een rechts-historicus, Prof. Ph. Godding.

G. van Dievoet

Heinz Schilling, *Niederländische Exulanten im 16. Jahrhundert. Ihre Stellung im Sozialgefüge und im religiösen Leben deutscher und englischer Städte* (Schriften des Vereins für Reformationsgeschichte Nr. LXXXVII, Jahrgang LXXVIII/LXXIX; Gütersloh: Gerd Mohn, 1972, 200 blz.).

Deze studie is een bewerkte dissertatie van de universiteit van Freiburg im Breisgau, waarin de schrijver het vestigingsproces van godsdienstige ballingen van Nederlandse afkomst (veelal uit de zuidelijke gewesten) in een zestal Duitse steden en te Londen tijdens de zestiende eeuw nagaat. De keuze viel op de Duitse centra Aken, Emden, Frankfort, Hamburg, Keulen en Wezel, waarmee wel de meest typische Noord- en West-Duitse steden in dit verband zijn getroffen. Men mist dan wel een vestigingsgebied als het Pruisische Danzig en omgeving, waar Nederlandse vluchtelingen reeds in de eerste fasen der Hervorming tijdens de jaren twintig en dertig zich vertoonden (voorstudies ontbreken hiervoor niet). Maar Schilling heeft, ook voor centra als Emden en Wezel, het jaar 1544 als begintermijn aangenomen en aldus de sacramentistische en anabaptistische ballingen van vroegere perioden buiten beschouwing gelaten, om zich te beperken tot de min of meer calvinistische uitwijkelingen van later jaren, hoogstens wat eenzame luthersen hier of daar aan-